

3.1. Hz. Peygamber ve Sahabe Dönemi'nde İçtihat

İlahî vahyi en doğru bir şekilde anlayıp, uygulayan Hz. Peygamber 'in örnek kişiliği ve Kur'an'ı anlama metodu fıkıh ilmi için somut bir model oluşturmaktadır. Dolayısıyla vahyi doğru anlamanın yolu Hz. Muhammed'i doğru anlamaktan geçmektedir.

Hz. Peygamber Dönemi'ni fıkıh tarihi açısından Mekke Dönemi'nde ve Medine Dönemi'nde diye ikiye ayırmak gerekir. Mekke Dönemi'nde sahih iman ile ahlakî olgunluğun gerektirdiği ilkeler ön planda iken, hicretten sonraki Medine Dönemi'nde fert ve toplum hayatında uygulanması gereken hukukî kurallar daha yoğun olarak düzenlenmiştir.

Hz. Peygamber'e dini ve hukukî konularda sorulan sorular ya vahiy yolu ile ya da bizzat Hz. Peygamber'in ictihatı ile cevaplandırılıyordu. Mesela deniz suyu ile abdest alınıp alınamayacağı sorulduğunda Hz. Peygamber: *"Onun suyu temizdir ve ölüsü de helaldir."*[4] diye cevap vermiştir.

Resulullah'ın (s.a.v) içtihadını diğer müçtehitlerin içtihadından ayıran temel fark, vahyin kontrolünde olmasıdır. Tebük Seferi'ne katılmayanlara geçerli mazeretleri olmadığı halde izin vermesi olayında Hz. Peygamber bu kararı nedeniyle vahiyle uyarılmıştır. Ancak verilen hükmün isabetli olmadığını beyan eden bir ayet gelmediği durumlarda Hz. Peygamber'in içtihadının kesin doğru olduğu kabul edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de; "Sana soruyorlar.", "Senden fetva istiyorlar." gibi ifadelerin geçtiği ayetlerde, bu sorular bizzat ayetlerle cevaplandırılmıştır. Örneğin, **"Sana haram ayı ve bu ayda savaşmanın hükmünü sorarlar. De ki: "O ayda savaşmak büyük bir günahtır. Fakat insanları Allah yolundan engellemek, Allah'ı**

4 Dârimî, Sünen-i Dârimî, C I, s. 86.

inkâr etmek, Mescid-i Haram'ı ziyareti yasaklamak, o mescidin cemaatini yani Müslümanları oradan çıkarmak ise, Allah nazarında daha büyük günahtır. Dinden döndürmek için işkence, öldürmekten beterdir…";[5] "Kendilerine nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki: "Bütün temiz ve iyi rızıklar size helâl kılınmıştır…"[6] ayetleri bu özelliktedir.

Hz. Peygamber kendisi içtihat ettiği gibi, yeri geldikçe sahabeyi de içtihada teşvik etmiş ve onları bu konuda eğitmeye çalışmıştır. Sahabeden bu konuda ehliyetli olanlar da gerekli durumlarda içtihat etmişlerdir. Hz. Peygamber bir sözünde *"Hâkim hükmedip isabet ettiğinde kendisine iki ecir, hata ettiğinde ise bir ecir vardır."*[7] buyurarak sahabeye, doğruyu bulma yolunda sarf edilen her gayretin mükâfatlandırılacağını söylemek istemiş ve onları teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber Yemen'e vali olarak gönderdiği Muaz b. Cebel'e; *"Gittiğin yerde ne ile hükmedeceksin?"* diye sorduğunda Muaz b. Cebel'in: *"Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünneti ile hüküm veririm. Bu ikisinde de cevabını bulamadığım konularda içtihat ederek meseleyi çözerim."*[8] diye cevap vermesi Hz. Peygamber'in takdirini kazanmıştır. Bu durum Resulullah'ın (s.a.v) gerektiğinde içtihada başvurmaya sahabeyi teşvik ettiğini göstermektedir. Hz. Âişe, Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman, Hz. Ali, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sabit, Abdullah bin.Mesud ve Huzeyfe Hz. Peygamber zamanında fetva veren sahabedendir.

Hz. Peygamber Dönemi'nde sahabenin yaptığı içtihada dair şu hadise örnek verilebilir: Hendek savaşı'nın bitiminde savaşta ihanet eden Kureyzaoğulları'na gereken cezayı vermek üzere Resulullah (s.a.v); "Kurayzaoğulları mahallesine varmadan hiç kimse ikindi namazını kılmasın!" buyurmuştur. Bir kısım sahabe lafzî bir yorumla namazını oraya varmadan kılmamış; bir kısım sahabe ise sözün amacını dikkate alarak: "Resulullah'ın (s.a.v) gayesi oyalanmadan bir an önce yola çıkmamız idi. Bu emri yerine getirip yola çıktığımıza göre yolda ikindi namazını kılmamızda bir sakınca olmaz." diyerek namazlarını eda etmişlerdir. Bu uygulamadan haberdar olan Resulullah (s.a.v) her iki yorumu da olumlu karşılamıştır.[9]

Hz. Peygamber Dönemi'nin özelliklerinden biri de asr-ı saadette, meseleyi çözerken kullanılacak olan kaynağa ulaşma ve ulaşılan kaynaktaki bilgiyi anlama konusunda problem çıkmamasıydı. Bunun

---

5 Bakara suresi, 217. ayet.
6 Mâide suresi, 4. ayet.
7 www.hikem.net/download/ramuz%20el-ehadis/re0/re042.htm.
8 Sahip Beroje, "Hz. Peygamber (a.s)'in Sahabe İçtihatları Karşısındaki Tavrı", İslâmî İlimler Dergisi, Sayı 1, s. 127.
9 Müslim, Cihad ve Siyer, 1770.

nedeni Kur'an ayetlerinin iner inmez yazıya geçirilip sahabenin çoğu tarafından ezberlenmiş olması, Hz. Peygamber hayatta olduğu için her an ona ulaşma imkânının olması ve yaşanılan coğrafyanın sınırlarının fazla geniş olmamasıdır.

Hz. Peygamber Dönemi'nin fıkıh tarihi açısından dikkat çeken bir diğer yönü de tedriciliğin olmasıdır. Kur'an-ı Kerim'in nüzulünün bir anda tamamlanmayıp yirmi üç yıl sürmesi ve şarabın aşama aşama yasaklanması örneğinde olduğu gibi bazı hükümlerin bir anda değil de zamana yayılarak beyan edilmesi tedriciliğin örneklerindendir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlayan Sahabe Dönemi'nde, artarak devam eden fetihlerle İslam ülkesinin toprakları genişlemiş, farklı kültürlerden insanlar Müslüman olmuş, bunun neticesi olarak daha önce karşılaşılmayan sorulara cevap verilme gerekliliği doğmuştur.

Bu dönemde meselelerin çözümünde önce Kur'an-ı Kerim'e sonra da sünnete başvuruluyordu. Bu iki kaynak ile sonuca varılamayınca rey içtihadına başvuruluyordu. Rey içtihadı ile kastedilen, nasslarla açıklanmayan meseleleri nassların ve İslami prensiplerin ışığı altında hükme bağlamaktır.

Özellikle Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde sahabe ile istişare edilerek hüküm verilirdi. Buna şûra içtihadı denilmiştir.

Bu dönemde, bir kişi soru sorduğu zaman; "Bu konuda senin görüşün nedir?" diye sormuyor, "Bu konuda ayet veya hadis var mı?" diye soruyordu. Dini konularda fazla bilgi sahibi olmayan kişiler karşılaştıkları meselelerin çözümü için hep aynı kişiye sorma zorunluluğu taşımıyor; bir konuyu bir sahabeye sorarken diğer konuyu farklı bir sahabeye sorabiliyorlardı. Sahabe Dönemi'nde farklı fıkıh ekolleri ortaya çıkmış olmakla birlikte henüz mezhepler kurulmamıştı. Bilgisi az olan bir kişi , kendisinden daha bilgili kabul ettiği kişiden karşılaştığı meselenin çözümünü delili ile birlikte öğreniyor ve ona göre dini hayatını yaşıyordu. Delil ön planda tutulduğu için yapılan bu faaliyet taklit değil ittibâ (hükmün delilini bilerek tâbi olma) niteliği taşımaktadır.

Sahabe Dönemi'nde meselelerin çözümünde önce Kur'an-ı Kerim'e sonra da sünnete başvuruluyordu.

Sahabe Dönemi'nde fetva verenler, Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmiş, Arap kültür ve edebiyatını çok iyi bilen ve ayetlerin nüzul, hadislerin vürud sebeplerine vâkıf kişiler idi. Bu sebeplerden dolayı delillere ulaşma, elde edilen delilleri sahih bir şekilde anlama ve doğru bir hükme ulaşma hususunda daha sonraki nesillere örneklik teşkil etmişlerdir.

Sahabe arasında fetva verme hususunda ihtisaslaşma söz konusuydu. Hz. Ömer bir konuşmasında: "Kim Kur'an hakkında soru sormak istiyorsa Ubey b. Kâ'b'a sorsun, miras konularında soru sormak isteyenler Zeyd b. Sabit'e sorsun. Fıkıh meselelerini sormak isteyenler Muaz b. Cebel'e gitsinler. Malî konularda sorusu olanlar bana sorsunlar. Çünkü Allah bana hazineyi teslim etti ve adaletli bir şekilde taksim etmemi emretti."[10] demiştir.

NOT ALALIM

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde sahabe ile istişare ederek hüküm vermeye şûra içtihadı denilirdi.

Bu devirde, farklı bölgelerde yaşama, farklı bilgi, kabiliyet ve düşünceye sahip olma gibi etkenler sebebiyle fıkhî konularda yorum farklılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Nazarî fıkıh (henüz vuku bulmamış fakat ileride ortaya çıkması muhtemel konular) ile meşgul olunmamış, sadece meydana gelmiş olayların hükümleri araştırılmıştır.

YORUMLAYALIM

"Ey Muhammed! Sana kendilerine neyin helal kılındığını sorarlar, deki: Size temiz olanlar helal kılındı."

(Maide suresi, 4. ayet.)

10 İbn Kayyım, İ'lâmu'l-muvakkıîn, I, 17